

Tre generationer på et "sted" på heden.

Olga Arevad er født i 1904 på en lille ejendom i Borup ved Brande. Hendes bedstefar købte stedet i 1878, hendes far overtog det i 1906, og i 1928 overtog Olga Arevad og hendes mand Trier ejendommen

Vi begynder med min bedstefar Peder Jørgensen, der var født i 1838 og udlært som tømrer og hjuler. I 1878 købte han et lille "sted" i Borup ved Brande. I 1898 solgte han stedet til min far Jens Marinus Jørgensen, der var født i 1878 og udlært som snedker. Han byggede året efter et nyt stuehus med værksted. I 1899 giftede han sig med en gårdmandsdatter fra Tarp. Hun var

I hughuset. Rasmus Rasmussen i Revninge ved Kerteminde.

uddannet som syerske, og med de to erhverv mente de, de kunne klare dagen og vejen. (-) I 1906 kom far i tanker om, at han ville være landmand. Han gav som grund, at så kunne vi børn blive fri for at skulle ud at tjene før konfirmationen, men hjælpe til hjemme. Han købte 20 td. ld. af en lidt bedre beskaffenhed samt et par englodder, anskaffede nogle bøger om landbrug bl.a. et større værk "Landbrugets Ordbog", og så var han landmand. Der blev købt en hest og bygget lidt til stalden. Min mor havde som medgift medbragt en ko. Der var plads til 6 køer i stalden samt 3 stier til grise og kalve. Det blev aldrig det store sus, men vi havde det godt, og ved hjælp af mors indtjening ved syning og fars indtægt som spillemænd var de økonomiske forhold også i orden.

Set med nutidens øjne var vort landbrug meget primitivt. Af maskiner var der en plov, 2 harver, 2 leer, nogle river og en slæberive. Det var datidens rivemaskine, der brugtes til at rive stubmarkerne over med; der måtte ikke gå noget til spilde. Det var et tungt arbejde at trække sådan et monstrum. I stedet for en tromle havde vi et langt bræt, der blev trukket af hesten, mens kusken stod på brættet for at give det lidt vægt. Der dyrkedes rug, havre, boghvede, græs, turnips, kålroer, gulerødder og kartofler. I engen, der betød meget, og som blev passet med omhu, blev der slået græs til hø, og senere var der græsning til

heste og køer. Vi såede også planter til grøngødning, lupiner og en lille urt, serradelle. Den er der vist ingen, der kender nu. Den blev sået i rugen om foråret, blev høstet, groede op igen, gav en god græsning i efterårsmånederne og blev pløjet ned. Serradelle var kvælstofsamlende. Kunstgødning blev der brugt meget lidt af. Jeg husker, vi et år købte en sæk chilesalpeter. (-) I 1909 byggede far en ny lade med hestestald. Laden lå parallelt med stuehuset med det gamle hus på tværs. Da det ikke længere blev benyttet til beboelse, blev der indrettet vaskehus, hønsehus samt et das. (-)

Vor lejlighed var lille. Vel var det et nyt stuehus, men værkstedet optog en stor del af det. Vi havde sovekammer, bedsteforældrenes værelse, køkken, en lille entre og husets mest unødvendige rum, den pæne stue, som næsten kun blev brugt juleaften. Der var et værelse på loftet. Det blev benyttet af en svend, imens huset var et håndværkerhjem. Af møbler var der ikke mange. De var robuste, men pæne og bar præg af at være lavet af en dygtig snedker. Min far havde selv lavet alle møblerne. I sovekammeret var der 3 dobbeltsenge, der sov vi alle, indtil bedstefar døde i 1913 og bedstemor i 1914, så fik de store piger deres værelse, og vi to små overtog deres seng. Der var halm i sengene, somme tider også mus. (-) I køkkenet var der 2 borde et stort, der blev brugt til spisebord. En bænk, der stod under bordet, blev trukket ud, når vi

skulle spise. Derpå sad 3 piger, ved bordenderne far og bedstefar og ved den anden langside mor, bedstemor og lille mig. Der var ikke noget rigtigt køkkenbord med vask og skabe, kun et stort, sort komfur med indbygget vandgryde, en tørvekasse og en lille skammel til at sætte vandspanden på. Belysningen var petroleumslamper og i stalden 2 flagermuslygter. I stuen var et bord, hvorover hængelampen hængte, en stor sofa og et bogskab og et sybord, 4 træstole samt bedstemors armstol. Den havde sime-sæde. Der var ikke vand inde. Det måtte vi hente ude i gården. Der var desværre heller ingen udløb; vandet skulle bæres ud igen efter brug. Varmen fik vi fra en stor kogekakkelovn samt fra komfuret. Vort brændsel var tørv og træ. Det var en masse arbejde med at bære vand ind og ud, tørv ind og aske ud. (-) Det lyder vist som det bare slid og ubehag, men vi havde det faktisk godt.

Vort hjem var gæstfrit. Folk kom og gik, de fleste uanmeldte. Mor havde mange søskende, de var alle ved landbruget og havde alle mange børn. Det hændte tit, at der en sommersøndags-eftermiddag rullede en fjedervogn ind i vor gård med moster og morbror og alle de børn, vognen kunne rumme. Hesten blev sat på græs, familien blev budt indenfor, så stod den på kaffe og senere aftensmad. I min erindring bestod aftensmaden altid af skiddennæg, spegepølse, og rug- og sigtebrød, margarine, dertil saftvand og

Hyggestund på vejen til høstarbejdet.

en kop te. Nogen større selskabelighed havde vi ikke. De eneste gange, vi havde større selskaber, var ved mine bedsteforældres begravelser. Det var på denne egn skik, at ved sådanne lejligheder kom nabokonerne med tilskud til gildet, send kaldtes det. Een kom med en høne, en anden med en snes æg, et pund smør eller lignende. Ved forberedelserne var al hjælp gratis. Vor nabokone var en habil kogekone. Hun trådte altid hjælpende til. Gratis nabohjælp kunne man altid få, man kom hinanden ved i de små landsbysamfund. (-)

Landboudommen består jo af karle og piger, som al landbrug gør. Jeg husker ikke min ungdomstid som en særlig god tid. Efter konfirmationen var man voksen, skulle ud at tjene føden eller være gratis hjælp derhjemme. Min første plads blev som yngste medhjælp på den nystartede kartoffelmølsfabriks kontor. Der var jeg i tre sæsoner. Jeg ville gerne have haft en handelsskoleuddannelse, men det var der ikke midler til. Så var der ingen anden mulighed end en huslig plads. De var ikke vanskelige at få. (-) Min sidste plads var jeg glad for. Det var som husbestyrer for en ungkarl her på egnen. Han var en af de fremadstræbende, radikale, unge husmænd, der var en del af. Det var i husmandsbe-

vægelsens storhedstid. Han havde orden i sagerne; alt gik efter klokken. Det passede mig godt. Det var et alsidigt landbrug. Foruden de sædvanlige husdyr havde han får og gæs. Jeg fik da prøvet at klippe et får og plukke en gås; ingen af delene har jeg prøvet siden. Der var jeg også med i den første høst med maskine. Det var en slåmaskine. Det var strengt, og det var lettere at binde op efter leen. Det år var min læretid som husmandskone.

Af fritidsaktiviteter for unge var der ikke mange. Der var ungdomsforeningen og gymnastikforening. De virkede dog begge kun om vinteren. Om sommeren var der fodbold for karlene og intet for pigerne. Der var mange unge på landet dengang og mange fodboldhold. De holdt heldigvis bal ret ofte. Standsforskel mellem unge kendtes ikke her på denne egn. Her var ingen rigtig store gårde, og gårdmandens

børn kom jo også ud at tjene. Der var den forskel, at gårdmandens børn som regel kom på højskole, husholdningsskole eller landbrugsskole. Det havde vi andre ikke midler til. Men der var standsforskel mellem land og by. Det mærkedes i de forskellige foreninger. Ungdomsforeningen var for landboudom, bal i Brande idrætsforening var byens ungdom, mens de små boldklubber ude på landet var for "os bønder", som det hed. (-)

I tiden mellem mine forskellige pladser var jeg karl og pige hjemme. Dengang anså man det som de unges pligt at hjælpe forældrene. Det var ulønnet arbejde. Men med landbruget hjemme gik det ikke godt. Far var ikke rask. Han ville ikke havde fremmed hjælp. I tiden efter første verdenskrig begyndte landbruget at mekanisere. Far blev ved leen og plejlen. Humøret var ikke godt; det er aldrig rart at sakke bagud.

Leen blev stadig svunget i 1920'erne og 1930'erne.

Torvehandel med smågrise. Hatten var, som det ses, en obligatorisk del af påklædningen. Kerteminde.

Og i 1928 besluttede han at holde op. Trier og jeg havde været forlovet i flere år. Trier var på Borris Landbrugsskole den vinter, og vi havde besluttet at ville se os om efter et sted og begynde for os selv. Nu blev det "stedet" her, vi købte.

Den 1.4.1928 overtog vi "stedet". Mine forældre tog 1 1/2 td. jord fra. Der ville de bygge et hus. Vi skulle bo under samme tag, til huset blev færdigt. Penge havde vi ikke mange af, men ungdom og gåpåmod. Vi gav 17.000 kr. for ejendommen med en udbetaling på 5.000 kr. Dem lånte vi i Brande Sparekasse, resten lod far stå. Så gik vi i gang. Besætningen bestod af 2 køer, 2 kalve, 4 grise, 1 hest, ca. 50 høns samt 4 bistader. Af redskaber næsten intet. Der var ingen, der havde noget at hjælpe os med. Jeg havde samlet så meget, at jeg kunne købe 2 senge og sengetøj. (-)

Vi måtte allerførst få købt et par heste og få gang i arbejdet. Der var 37 td.

jord af den slags, man nu kalder marginaljord, dog lidt bedre ned mod Brande Å. Senere lejede vi 11 td. jord fra en naboejendom. (-) Det meste af jorden var opdyrket, kun en lille del lå i hede. Trier havde kun haft plads et år, ellers have han været karl på gården derhjemme, så han havde ikke haft lejlighed til at lægge meget op, næsten kun til opholdet på landbrugsskolen. (-)

Både mark og bygninger var forsømte, da vi overtog stedet. (-) Det var ikke nogen heldig tid, vi fik startet på. Først i trediverne kom den store krisetid. Der var strenge tider både for land og by. (-) Levering af svin blev rationeret, mængden af svinekort blev udregnet efter mængden af leveret mælk til mejeriet det foregående år. Vi, der endnu ikke var oppe på en ret stor mælkelevering, fik ikke mange kort. Der måtte leveres svin uden kort; men de betaltes med en langt mindre pris. Der opstod en livlig han-

del med svinekort. Der var bønder, der syntes, det var den bedste forretning at sælge kortene. Vi solgte også slagterigrise og kyllinger ind til byen. Grise af almindelig slagterivægt kunne vi få 35 kr. for, kyllinger 75 øre og kartofler 2 kr. pr. td. Kunstgødning var det småt med. Det var hårde tider. Vi klarede os dog igennem, og vore to børn blev født i denne tid. (-)

De første år gjorde vi selv al arbejdet på lige fod i stald og mark. Først da barn nummer to var kommet, fik vi lidt hjælp. Vor første medhjælp var en 14 års dreng, der lige var kommet ud af skolen. Han blev fæstet fra 1. april til 1. november. (-) Det var dengang køerne stod i tøjlr på marken. De skulle trækkes ind og ud samt flyttes nogle gange, et tidskrævende arbejde, som en dreng kunne ordne. Siden fæstede vi mere voksne medhjælpere. (-)

Mellem den gamle stald og laden var der et mellemrum. Der blev den nye stald anbragt. (-) Den gamle stald blev til grisestier. (-) Vi havde nu plads til en lidt større besætning. Da traktoren kom, blev hestestalden også lagt til. (-) Vore første heste var ikke store, russere kaldtes de. Senere blev de skiftet ud med to større, krydsninger mellem jysk og belgier. (-) Hønsene betød meget for et husmandssted. Der var gode priser på æg og slagtehøns. Da vi startede, rugede vi kyllinger ud på en primitiv rugemaskine. (-) Det første, der skulle tænkes på var trækraft. Det blev en petroleumsmotor,

så fulgte der slåmaskine, et tærskværk og en rensmaskine. Det første år høstede vi med le, men gik så hele rækken igennem: slåmaskine, aflægger, selvbinder og mejetærsker. (-) De første mange år var markkredskaberne hestetrukne. Vi købte traktor i 1953. Det var en grå Ferguson. Traktoren betød en forandring. Den kunne trække de større maskiner, vi fik. Men den største forandring var, da vi fik installeret el. Det mærkedes både ude og inde. (-) Det var i 1938.

Det var småt i begyndelsen, men økonomien blev efterhånden ganske god. (-) Trier var meget udadvendt. (-) Foruden at være i mange bestyrelser fik han også snart en række forskellige tillidshverv. (-) Med tiden blev Trier mere kontormand end husmand. (-)

Med landbruget gik det støt og roligt. Årene 1950-60 var gode for landbruget som helhed, også for os. Der var gode afsætningsforhold og ret gode priser. Så kom de såkaldte "glade tressere", hvor alt blev anderledes. (-) Der blev en byggeaktivitet uden lige. (-) Noget af vor jord kom ind under industriområdet. (-)

Vi valgte at sælge, og på den mark, hvor der i bedstefaders tid groede silketotter, ligger der nu tre ret store fabrikker. (-) 1. november 1965 sagde vi farvel til de sidste køer og vor sidste medhjælper. Det var en vemodig dag. (-)

Der er sket en kolossal forandring i min tid. Meget er vundet, men noget er

tabt. Jeg kan ikke lide at se burhøns og bundne grisesøer mellem stålstænger, men jeg beundrer de flotte kornmarker med de store mejetærskere. (-) Det var mere frit i min tid, og jeg vil vove at påstå, at husmandsbevægelsen først i dette århundrede var til stor gavn for landet, og jeg tænker på mange familier, der levede et godt liv på de små familiebrug, hvor hele fa-

milien var engagerede i arbejdet, og havde tid til i vinteraftnerne at samles om hængelampen uden TV og uden skyldfølelse over, at man ikke kom med til dette eller hint kursus. (-) Men hver tid har vel sine gode og mindre gode sider. Jeg ønsker ikke de gamle tider tilbage; men jeg er glad for de mange gode dage, jeg har haft som husmandskone på et husmandssted.

Tjenestedreng og karl på Fyn i 20'erne og 30'ernes landbosamfund.

Carl Chr. Christensen er født i 1908 i Kullerup sogn på Fyn. Han voksede op hos en plejemor og kom tidligt ud at tjene. I 1939 købte han et husmandsbrug i Troelse ved Odense.

Jeg er født den 15.5.1908 paa Saaderup Mark, Kullerup Sogn, Fyn.

Da jeg er født uden for ægteskab, kender jeg intet til mine bedsteforældre. Da jeg var to år, kom jeg i pleje hos en ugift kone på 60 år ude paa Freltofte Mose, Nr. Lyndelse Sogn. Hun boede sammen med sin søster, der var enke efter en skemand, der lavede hornskeer, som han gik rundt og solgte.

Det var et gammelt hus med en ret stor have, samt et "torvemål" hvor vi skar tørv til eget forbrug. Desuden havde vi et mindre hønsehold 20-25 stk, hvis æg blev solgt til Brugsen for varer.

Min plejemor gik på arbejde omkring i gårdene, hvor hun hjalp til med slagt-

ning, vask samt alt forefaldende arbejde. Desuden stablede vi om sommeren en del tørv for andre og hjalp til med at tynde roer ud på forskellige gårde. Det foregik på den måde, at min plejemor gik foran og hakkede roerne ud i blokke, og jeg kravlede bagefter og tyndede dem til en. For sådan en dags arbejde fra 6 morgen til 7 aften fik Mor 1 kr., jeg 50 øre. Desuden fik vi ret ofte middagsmad på gårdene. Det var ikke en selvfølge. Da min plejemor blev 70, år fik hun alderdomsunderstøttelse. Det var en god hjælp. Hendes søster, som vi boede hos, havde fået understøttelse længe, da hun var ældre og invalid. I den ene væg i vores dagligstue var der 2 alkover med låger for, så jeg har sovet i alkove hele min barndom. Her levede jeg en tryk og rolig barndom.

Da jeg blev 12-13 år, var jeg om vinteren paa gårdene og drev hest, når de tærskede. Det kunne nok være lidt trist at gå rundt hele dagen efter et